

Az Unitárius Teológiai Akadémia fejlődésének története.

Irta: **dr. Boros György.**

Az Unitárius Teológiai Akadémia legújabb szabálya olyan szervezetet biztosít az intézetnek, amely lényegében nagyon sok ideig nem fog változni. Ez a betetőző szabályzat. A megelőző szabályok keletkezését, s illetőleg az intézet fejlődése történetét a következőkben foglaljuk össze.

1566—1847. 3 és 4 éves *Philosophus cursus*.

Az unitáriusok kolozsvári főiskolája a nagy közönségnek a középfoku műveltséget nyújtotta, az unitárius papságnak a felsőbb foku teológiai tudományosságot. A tanuló ifjuság a felsőbb osztályokban két részre oszlott, egyik része, a *secundánusok*, világi pályára, a *togátusok* egyházi pályára készültek. A főiskola felsőbb osztályai a *philosophus* és *teologus cursus*ra voltak berendezve. A *philosophus cursus* 1794 előtt 3 éves volt, ettől az időtől kezdve 4 évre terjedt.

A teológiai *cursus* tudományos és gyakorlati szakoktatásról gondoskodott azok számára, akik papi vagy tanítói pályára szándékoztak lépni. Minthogy az a tanuló, aki *togátus* lett, segélyben részesült, s majdnem önerején végezhetette a főiskolát, a *togátusok* rendszeren jóval többen voltak, mint a hányat az egyházközségekben el lehetett helyezni. Egy-egy végzett ifjú 4—6, sőt több évet is töltött az iskolában. Sokan más pályát választottak, aminek az az üdvös következménye volt, hogy az egyház világi férfiai is jól tájékozva voltak az egyház ügyeiben és a hittani kérdésekben. Az egyház általános szabálya azt rendelte, hogy mielőtt valaki papi állást foglalna el, tanítson legalább 3 évig valamelyik középiskolában, mint köztanító

(lector) vagy valamelyik egyházközségben (ecclesia), mint mester. Ezalatt az idő alatt nősülniök nem volt szabad.

A teológiai oktatás gyakorlati részét a főiskola igazgatója vezette. Ő eskette föl a togátusokat, miután a jelentkezőket a Confessioból ünnepélyesen vizsgáztatta. A XVII-ik száz utolsó és a XVIII-ik első felében a kolozsvári Dimény Pál *Catechesis, seu brevis institutio religionis Christianae secundum unitarios* c. kátét kellett felmondani azoknak, akik a papi pályára szándékoztak lépni és a frequentálást kiállották. A káté 130 kérdést tartalmazott. (Később egy rövidebbet, az ú. n. brandenburgi confessiót mondották föl.) Ő vezette az egyházi szónoklást (concio) és a szónokok birálatát. Ő bocsátotta ki ünnepi szolgálatra (legatus) a togatus ifjakat, mely alkalommal az elmondandó beszédek megvizsgálta, megjavította. Az igazgató és a tanárok is fölszentelt lelkészek, tehát a teológiai tárgyak tanítására egyaránt minősítve voltak.

A tanárok fölött főfelügyeletet gyakorolt a püspök. Dávid Ferenc püspök 1566-ban a Károlyi Péter igazgató előadásán megjelent, a tanítást kifogásolta, mivel biblia-ellenesnek találta. A következés az lett, hogy Károlyi az intézetből eltávozott.

Szívesen alkalmaztak külföldi jeles férfiakat, gyakran hitők miatt üldözötteket. Külföldiek voltak: Sommer János, Glirius Mátyás s a híres Paleolog Jakab tanárok, a két utóbbi igazgató, Erasmus János és mások is.

Enyedi György a XVI-ik száz végén először tanítványainak adta elő azokat a magyarázatokat a szentháromságra vonatkoztatott bibliai helyekről, amelyeknek cáfolása a hazai és külföldi teologusokat teljes száz esztendeig foglalkoztatta. Árkosi Benedek hittanbölcselemi fejtegetéseit lelkészjelöltjeink és lelkészeink sok ideig kézről-kézre adták kéziratban. A XVIII-ik százban Szentábrahám és Agh István püspökök a hittani tételeket tudományos formába öntötték, Fejérvári Sámuel héber nyelvtant és szótárt készít, Szász Mózes a XIX-ik száz elején magával hozza a jeni egyetemről a bibliai kritika legújabb elméletét és aszerint tanít, amint egy értekezéséből tudjuk. Sylvester György egy zsinati beszédben már nyilvánosan állást foglal az újkori bibliai kritikának a mellett a tétele mellett, amely a *höhere Kritik*-hez vezetett.

1762-ben a királyi kormányshoz előterjesztést tesz az egyházi tanács, melyben bejelenti, hogy „a kollegiumban a theologia is tanítatik, s az ó és új szövetség megértése végett a zsidó és görög

nyelv alapjai, továbbá a philosophia egy része: a logika, physika, metaphysika.“

1764-ben a kir. kormányzék egyetem felállítását tervezte a nem katolikusok számára. „A reform. és unitárius hívek kivánták, mindenik vallásból legyen 3 tanár nemcsak hittanban, hanem történelemben is.“

1774-ben Agh István püspök fölíratban kéri, hogy „mind a négy bevett vallásban legyen tanár, s tanítani kell theológiát, zsidó és görög nyelvet, egyetemes hittant és egyetemes történelmet.“

A hitviták érdekében tanították a biblia eredeti nyelveit, a hébert és a görögöt. Tanították bibliamagyarázatot, a hittan és erkölcsstan mellett metaphysikát, logikát és a philosophiának más ágait. Tanították egyháztörténelmet és szertartást. „A papságra készülő diáknak ezeket tanulni és tudni kell, különben nem rendeltethetik ki papnak.“ (1824. évi E. K. Tanács jk. 61. sz.)

Sem a főiskola szervezetében, sem a tanítás tárgyaiban és terjedelmében nem történt lényegesebb hatósági módosítás a XIX-ik század első fele végéig. A tanítás bővítése, a kor szelleméhez alkalmazása, egészen a tanárok tudományos készültségétől függött.

Az alsó osztályok sikeres elvégzése után a 3 évi filozófiai tanfolyamot el kellett végezni, mindenik félévben vizsgát kellett tenni. Mindenik félév végével rangsorozás történt, s a mely sorban az utolsó félév végén soroztatnak, aszerint nevezik ki ekklésiába. (1837. évi Főt. 12. sz. 1859. évi kolozsvári zsinat 38. jk. sz.)

A papságra kinevezés és az állás elfoglalása után az új papnak két vizsgát kellett kiállania. Egyiket a párciálison a Főtanács és a Zsinatok szabályo ó rendeletei szerint, másikat a Főtanácson.

1847—1859. Két éves theologiai cursus.

1845-ben a homoródalmási zsinat egy indítványt elfogad és elvben kimondja a teológiai cursusnak a philosophiai kursustól teljesen külön választását (27—1845. zs. főtanácsi szám.) vagyis, hogy „a hittan 2 éveken keresztül taníttassék a magokat pappá szánt ifjaknak.“

Ehhez a határozathoz hozzá toldja a zsinat: elfogadtatik azon nyilvános kifejezéssel azonban, hogy a philosophiai tudományok rendes idő folyamán kívül a hittan 2 éven keresztül taníttassék, a magokat pappá szánt ifjaknak.

Az elvi határozathoz még azt is hozzá toldotta a zsinat, hogy

„a philosophiai tudományok között is taníttassék az eddigi mód szerint egy népszerű hittan és egyháztörténet és annak csak tudományosabb s egyenesen a papságot illető osztályzata taníttassék a phil. tudományok bevégezése után.“

A terv elkészítését a zsinat megrendeli, de csak 1847-ben lépik életbe. Ekkor hozta a Főtanács a következő határozatot 12—1847 sz. alatt :

1. A vallástani folyam a bölcsészeti tanfolyam 3 éve után következik s tart két évet.

2. A jelen iskolai évben a bölcsészeti tanfolyamot végzendő ifjakon elkezdőleg, a magát egyházi hivatalra elhatározó minden ifju köteles a 2 évi vallástani folyamot bevégezni s a rendes közvizsgálatokon kívül a papságra készülők, mielőtt alkalmaztatnának a főt. püspök úr és a vallástani professor által az egyh. képv. tanács által kirendelendő biztosok jelenlétében a tanulmányokból, és papi képzettségük felől történendő szoros vizsgálatot kiállani, mely vizsgálat megtörténte nélkül, senki is papi hivatalt nem igényelhet, az E. Főtanács is az académizánsok választásában a teológiai cursust végzettek tekintettel lévén.

3. Oskola-mesteri hivatalra oly ifju, ki az egész teológiai tanfolyamot nem végezte, csak azon esetben rendeltethetik ki, ha a teol. cursust végzettek közül, a magát előadott állomásra senki se vállalkoznék, önként értve, hogy az ily kirendelendő ifjuban is az arra alkalmasság megkivántatik, egyébaránt az így kirendelt egyén papságra csak úgy emeltethetik, ha az illető vallástani tudományokból közvizsgálatot adand s ezen kívül papi képzettségéről a főt. püspök úr és a vallástani professor előtt az előbbi pont értelmében a szoros vizsgálatot kiállandja.

4. Az eddigi rendszer szerint végzett, egyh. hivatalra várakozó s a főiskolában benn, vagy engedelemmel itt a városon lakó ifjak, a köztanítókat kivéve, tartoznak a teol. cursust hasonlólag járni, a tanulmányokból a rendes közvizsgálatot megadni, azonban alkalmazási hely adódván elő, ezen két évi tanfolyamnak el nem végezése meg nem gátolhatja őket, hogy papságra azonnal ki ne rendeltessenek. Az olyanok mindazonáltal, kik mielőtt alkalmaztatnának, ezen cursust bevégezik, hasonlólag a harmadik pontban meghatározott külön szoros vizsgálatot is kiállani tartoznak.

5. A bölcsészeti tanfolyam második és harmadik évében is hetenkint két-két órán a hittudomány (dogmatica theologia) és általában az egyházi történet, különösen pedig az unitáriusok historiája tanítandó lévén, a két évi teol. tanfolyam tárgyait teendik :

A hittudomány, erkölcsi vallástan, pastoralis theologia vagyis homiletica, catechetica, liturgia, egyházi igazgatás ismertetése, egyházi jog, symbolica theologia, teológiai tudományok encyclopediája,

egyházi történetek, archeologia vagyis bibliai régiségek, az ó és új testamentum ismertetése és exegesis. Melyek folyvást gyakorlatok kíséretében az 1-ső és 2-ik évi teológusoknak együtt a két éven keresztül a szokott tanítási napokon naponként két órát fognak, a jövő iskolai évben elkezdve a vallástan professora által taníttatni, hetenként 2 órát kivéve, mely 2 óra alatt a 2-ik és 3-ik évi philosophusoknak fognak a kiszabott teológiai tanulmányok a vallástani professor úr által népszerűen előadatni.

Egyébaránt óhajtandó levén, hogy a teol. tudományok a teológusoknak még terjedelmesebben s több órákon keresztül taníttathatnának s következőleg a tanulmányok tanítása két professor által eszközöltessék. Ez iránti véleményadásra a Képviselő E. Tanács megbizatik.

6. A templomi énekelés és orgonálás tanulása is gondoskodása egyik nevezetes tárgya lévén, ajánltatik a Képviselő E. Tanácsnak, hogy főoskolánkban egy kisdud orgona létesítését aláírás útján eszközölje.*

7. A főoskolában csütörtökön reggelenként tartani szokott próba prédikálást, vagyis contiot, ezentul, a jövő oskolai évben elkezdve, csak is a teológiát tanulók és a végzetek, vagyis az állomásra leendő alkalmaztatást várók lesznek kötelesek a vallástan professora vezérlete alatt tartozásképen gyakorolni, mellyel összekötve leendenek az egyéb papi ágendákban gyakorlatok is. A vasárnap reggeli szónoklat vagyis oratio, kötelessége pedig a rector professor felügyelete alatt ezuttal is az egész felosztályi ifjuságra kiterjed.

8. A kolozsvári templomban is csak a teologusoknak s egyáltalában az egyházi hivatalra leendő alkalmazást váróknak leendő szabad a vallástani professor felügyelete alatt prédikálni, mire mind a sor szerint rendesen, mind pedig rendkívülileg, valahányszor a főt. püspök úr, vagy az előljáróság, vagy a vallástani professor rendelendi, köteleztetnek; kivételképpen a templombani prédikálás a philosophiai tanfolyamot gyakorló oly egyéneknek is megengedtetvén, kiket a vallástani professor vagy a főt. püspök úr arra felhatalmazand, az ilyenek a főt. püspök úr rendelkezésére is prédikálni tartozván.

9. A lecke órák czélszerű elrendelése s az ezennel elhatározott teológiai cursus folyamatba indítása az oskolai igazgatóságra bizatik.

Erre a határozatra Ferencz József püspök úr egy tanulmányában,** amely 1886-ban, vagy a megelőző évben készült s a melyet készséggel rendelkezésünkre bocsátott és köszönettel föl is használtunk, a következő megjegyzést teszi:

* A nagy „hallteremben“ volt fölállítva az orgona.

** Emlékirat az unitárius vallásközönség papnöveldeje tárgyában. Kézirat 33 ívrét oldal.

„E határozat azt mutatja, hogy 1847-ben egyházi főhatóságunk is teljes tudatára jutott annak, hogy többé nem nélkülözhető papjainkra nézve is a specialis szakképzés. Sőt az 5-ik pontban felölelt tantárgyakat tekintve, a felállítandó teológiai cursust elég magasra irányozta. Csaknem minden benne van, a mi egy teológiai cursusban benne kell hogy legyen. Hanem, hogy mind ezen tantárgyakat egyetlen egy vallástani professor két év alatt, hetenként öt napi 2–2 órával eltanítsa, ez már egy kissé mégis sok volt, még kívánságnak is. Annyival inkább, mert az a vallástani professor nálunk nem más volt, mint a kolozsvári eklézsia rendes papja, a kinek mint ilyennek még szintén terhes munkaköre volt. Következésképp nem élhetett kizárólag a teológiai tanításnak, hanem mint akkor gyakorlatban volt, minden három vasárnapból kettőn prédikálnia is kellett, a harmadik vasárnap ezt a káplán végezte, egyéb papi teendőket egyedül teljesített s még hozzá a philosophiai cursusban is volt a vallástanításra 2 órája. Hogy a kívánságot maga a főtanács is merésznek találta, ugyancsak a határozat idézett pontjából kitűnik, mert végül ohajtását fejezte ki, hogy módját kellene találni annak, hogy a megkívántató tanulmányok tanítása két professor által eszközöltetnék.“

Az egyházi szónoklat — akkori elnevezés szerint concio — gyakorlását az 1847 évi Főtanács a teológiát tanulókra tette kötelezővé. A határozat írásban maradt, mert a conciora a felosztályu tanulók mind eljártak és prédikációt tartottak a középiskolai törvény életbe léptéig, sőt még azután is több évig.

Erre Ferencz József püspök azt jegyzi meg: „a mi pedig a próba prédikálást illeti, ugyan hogy lehet azt gymnasiális tanulóktól követelni, hogy a biblia minden ismerete nélkül magok irjanak egyházi beszédeket.“ E helyett ajánlja, hogy csak az előadás gyakorlására szorítkozzék a prédikálást vezető pap, „tehát a szónoki előadásban lehetne gyakorolni a gymn. tanulókat is.“

A teológiai önálló cursus az 1847–48. tanévben 11 tanulóval megnyílt. Kriza János tanította. Az első félévben archeológiát és paptant, a 2-ik félévben egyháztörténetet és papi gondot tanultak. Minthogy ugyanakkor fölállott a jogi tanfolyam is, a teológusok az első félévben magánjogot, a másodikban törvénykezési gyakorlatot és közjogot tanultak. Megalakult az önképzőkör.

A szabadságharc megszakította a megkezdett munkát. A teológus cursus csak az 1853. tanévben kezdődött meg újból. Ekkor az I. évfolyamra 7 tanuló jelentkezett. Az I. félévben hit- és erkölcs-tant, bibliai régiséget, egyháztörténetet, a II. félévben egyháztörténetet és paptant tanultak. A jog tanulása elmaradt, mivel a tan-

szék alapítványa a szabadságharc leverése után megsemmisült Kossuth-bankjegyekben volt befizetve.

1857—1896. Theologiai Seminarium. 3 éves tanfolyam.

1857-ben az egyház újult bizalommal és megfelelő eréllyel fog hozzá a teológiai oktatás rendezéséhez. Az 1847-ben hozott határozat végrehajtását tűzi ki célul s úgy intézkedik, hogy a teológiai tanár mellett, aki egyben kolozsvári pap is, tanítson a püspök 5 órán s két gymn. tanár is vegyen részt.

A 12—1857. sz. főtanácsi határozat az ének és orgona tanítását, a „barom orvoslást,” a gyümölcs és selyemtenyésztés tanulását is megrendeli. Az egyházjog tanítását Mikó Lőrinc tanárra bizza.

Ez a határozat sem valósította meg a reménységet. Két év múlva (1859.) újból a „*Theologicum seminarium*” felé fordul a figyelem. A 38—1859. sz. főtanácsi határozat fölújítja az 1847 évi intézkedéseit, de az ott megjelölt tantárgyak mellett még „a bölcselem, t. i. ethica és metaphysica kapcsolatban a logicával, paedagogia és zsidó nyelv” tanítását is határozza. A tanítandó tárgyakat ezekben foglalja össze: „hittudomány, erkölcsi vallástan, pastoralis theologia vagyis homiletica, exegesis, catechetica, liturgia, egyházi igazgatás ismertetése, egyházi jog, symbolica theologia, theologiai tudományok encyclopaediája, egyházi történetek, archeologiai vagyis bibliai régiségek, az ó- és új testamentum ismertetése, továbbá ethica és metaphysica logicával kapcsolatban, paedagogia és zsidó nyelv.”

A tantárgyak célszerű kioszthatása és taníthatása tekintetéből a teológiai tanfolyam két évről háromra nyújtott s a püspököt (Székely Mózes) a gymnasiumtól a teológiához helyezte a főtanács heti 5 órával. Így lett két rendes teológiai tanár: t. i. a püspök és a kolozsvári pap. Hozzá van téve az a meghagyás is, hogy szükség szerint két vagy három gymnasiumi tanár segítsen.

Az 1859. évi főtanács 39. sz. rendeletével megszünteti a *zsinati s partiális* vizsgákat. E helyett kimondja, hogy „a három évi tanfolyamot végzett theologus ifjak ezután mind a három évi s így az egész theologiai tanfolyam végeztével egy általános vizsgálatot köteleztetnek letenni a püspökség, iskolai igazgatóság s E. K. Tanácsi bizottmány összes vizsgáló széke előtt, még pedig mind a három évfolyam alatt tanult tantárgyakból.” A félévek végén tar-

tott vizsgálatok megmaradtak, a theologusok a vizsga eredménye szerint „rangsoroztattak.“

Ha az énekvezérek papi pályára akartak lépni, az eddigi zsinati vizsgáló bizottság előtt vizsgáztak. A partialisi vizsga rájuk nézve is megszűnt.

Ez a határozat tekintettel van a papi üresedésekre s megengedi, hogy valaki a három év végezte előtt neveztesse ki papnak, de rendeli, hogy a bizottság előtt tegyen vizsgát, mielőtt kineveztetnék.

A két éves tanfolyam helyett a három éves életbe lépett az 1860–61. tanévben. Ekkor kezdték tanítani a symbolika theológiát és az unitárius vallás történetét. A három éves tanfolyamon tanítottak: *Székely Mózes* filozófiát, közönséges egyháztörténelmet és az unitárius vallás történetét Erdélyben,

Kriza János, Dogmatica, moralis, pastoralis és symbolica teológiát,

Nagy Lajos exegesist és görög nyelvet, *Brassai Sámuel* zsidó nyelvet, *Mikó Lőrinc* egyházi jogot.*

1859-ben a zsinati főtanács a tantárgyak közé fölvéteti az angol nyelvet „az angol unitárius egyházi irodalom bőségét és gazdagságát tekintetbe véve, mint szükséges kulcsát szent vallásunkat érdeklő némely tekintélyes eszmeforrásoknak.“ A tárgy tanulása nem volt kötelező, de mégis megkezdődött már a következő évben. Buzogány Áron kezdette tanítani, folytatta Simén Domokos, majd Kovács János.

Az angol nyelv tanításának nagy lendületet adott a Paget Olivér emlékére 1868-ban a nevezetes tordai emlékszinson tett alapítvány, minek jövedelméből állandóan ki van tűzve három (25, 50, 100 frtos) jutalom.

1877-ben az angol nyelv a teológusoknak kötelező tárgyává tétetett.

A *dogmatörténelmet és teol. encyclopédiát* fölvette Simén Domokos, ki 1866-ban lett az intézet tanára.

A teológiai oktatás ennyire útba volt igazítva, de nehezen tudott célja felé közlelni. Kriza püspökké választása (1861.) után

* Lásd Ferencz József idézett kéziratát és Kolozsvári Unitárius Kollégium Értesítőjét 1896–97-ről: „Visszapillantás a papnevelő intézet 50 éves multjára Boros György dékántól.

is csak a kolozsvári két pap tanított egyik-másik gymn. tanár segítségével: Ferencz József, Marosi Gergely, majd helyette Simén Domokos, Derzsi József, Péterfi Dénes, Mózes András. Ferencz József püspökké választása után is tanított heti 5 órán.

Az *orgona* tanulását 1860-ban (272. E. K. T. sz.) kötelezővé tette az E. K. Tanács, de csak 1870-ben léptette életbe s 1878-ban a papnövendékek tetszésére bízta a Főtanács. (25. jk. sz.) E helyett kötelezte a műének tanulására.

Az *egyházjog* tanulását 1872-ben (326. E. K. T. jk. sz.) kötelezővé tette. Egyik évben egyetemes, a másokban unitárius egyházjogot kellett tanulni.

Gazdasági és kertészeti ismeretek szerzése szükségességét hangoztatja Ferencz József püspök 1879-ben az E. K. Tanács előtt. Az indítványt a kereszturi zsinat (15—1879. sz.) elfogadja és életbe lépteti.

A *közegészségtan* tanítására 1882-ben a vallás és közokt. miniszter hívja föl a figyelmet. Az E. K. Tanács intézkedik (245—1882. t. ü. sz.), hogy az iskola orvosa (dr. Bartók István) heti 2 órán tanítsa. Azóta állandóan taníttatott.

1884—85. tanévben Boros György (ki 1879-ben lett teol. tanár) kezdeményezi egy új tudományág, a *bibliai teologia* tanítását és a *bibliai szövegbírálatot*. Ezzel kapcsolatban a hittan tanítása az I. évről áttétegett a II. évre.

Ferencz József püspök fölvette a *szónoklattan*t, Péterfi Dénes a *vallásbölcshészetet*, Gálfi Lőrinc a *neveléstant*.

A *vizsgálatok* érdekében meg-megújuló intézkedéseket tesz az egyház. 1861-ben az E. K. Tanács határozza (199. sz.), hogy a teológusok a három év elvégzése után még egy félévig készüljenek a papi szigorlatra. Ezt a határozatot a Főtanács 1862-ben megerősíti (53. jk. sz.). 1869-ben a Főtanács (6. jk. sz.) rendeli, hogy írásbeli vizsgát tegyenek. Simén Domokos teol. tanár ezt a határozatot úgy kívánja értelmezni, hogy a teológia összes tárgyaiból írásbelit kell tenni. Az E. K. Tanács méltányolta ugyan a Simén felfogását, de „körülményeinkhez képest gyakorlati szempontból“ fogta föl a kérdést és (34—1870. jk. sz.) azt határozta, hogy „a predikáció és agenda készítésből“ tegyenek írásbeli vizsgálatot.

Ferencz József püspök 1879-ben azt indítványozta, hogy a 3-ad évesek az év folyama alatt a teol. tudományok köréből fél-

évenként egy-egy írásbeli dolgozatot készítsenek, a dolgozatok tárgyát a szaktanár jelölje meg, a dolgozatot ő bírálja meg és a vizsgáló bizottságnak tegyen jelentést. Az indítványt a Főtanács (15—1879. jk. sz.) elfogadta, fönntartván a zárthelyi dolgozatokra vonatkozó intézkedést is. Egyik dolgozatot jan. 31-ig, a másikat május 31-ig kellett beadni a püspöki hivatalhoz, a ki a szaktanárnak adta ki bírálatra. A zárthelyi dolgozathoz segédkönyvül csak a bibliát vagy a bibliai szótárt szabad használni. Ha az írásbeli dolgozat nem felel meg, a szigorló szóbeli vizsgára nem bocsátható. A szóbeli vizsgálat a püspök elnöklete alatt egy bizottság előtt nyilvánosan tartatik. Öt érdemjegyet alkalmaztak: kitűnő, jeles, jó, elégséges, elégtelen. Egy javítás volt engedélyezve. A ki másodszor is elégtelen, a papi pályától el van zárva.

Az osztályok félévenként vizsgát tesznek. A ki elégtelen, egyszer javíthat, ha kettőnél nem több tárgyból elégtelen. Különben az osztály ismétlésére útasítatik.

1885-től kezdve életbe lépik a 4-ik év, mint *szigorló év*. A tanulók nem járnak előadásra, hanem készítik az írásbeli dolgozatokat és készülnek a szóbeli vizsgára.

A *gyakorlati lelkészkedésre* előkészülés érdekében igen fontos intézkedésnek bizonyult a gymnasiumi *vasárnapi iskola* életbe léptetése. Boros György indítványára az E. K. Tanács meghatározta, hogy az alsó öt osztály unitárius tanulói a téli vasárnapok reggelén gyűljenek össze istentisztelet jellegű vasárnapi iskolára, mely áll gyülekezeti énekből, imából, közérékből, tanításból és bezáró énekből. A tanítást a papnövendékek rendre végelik. A tárgyválasztásra, a tanítás menetére és megbírálására felügyelt az indítványozó. Kezdődött 1880-ban és egy vezetés alatt tartott az 1908—9 tanév végéig, midőn a főgymnasiumi vallástanári állás szerveztetett. Ettől kezdve a vallástanár, jelenleg Vári Albert vezeti. Az E. K. Tanács az alapítónak és a vasárnapi iskola 30 évig vezetőjének, dr. Boros Györgynek elismerő köszönetet nyilvánít. Az első időszaki munkálkodásról terjedelmes naplókönyvek nyújtanak tájékozást, melyekből a tanítás tárgyát, a tanítás menetét meg lehet ismerni. Igen hasznosnak bizonyult mind a papnövendékekre, mind a tanulókra nézve az az eljárás, a mely több évig gyakorlatban volt, hogy a papnövendékek a tanítás után a tanulók 8-20-as csoportját maguk körül gyűjtötték s ott kérdezés, vagy a tanulók kérdései alapján az eltanított tárgyat földolgozták, megbeszélték.

A Teológiai Intézet 1909. évi Értesítője (XI. évf.) a vasárnapi iskoláról kimerítő tájékoztatást tartalmaz.

Az intézet önállósága későre kezdett kibontakozni, mert habár 1847 óta van is bizonyos szervezete és 1859 óta két tanára, a főgymnasiummal oly szoros kapcsolatban él, hogy az önállóság nem vehető észre.

A teológusok együtt laknak a gymn. tanulókkal. Szobafőnökök, osztálytanítók és magántanítók. Ez a viszony jövedelmi nézőpontból előnyös, mert az idősebb és főképpen a végzett teológus különböző címeiken annyi jövedelmet biztosít magának, hogy ha takarékos, még tőkét is gyűjthet. De másfelől az önálló tanulmányozásra kevés, vagy semmi ideje s még kevesebb alkalma, mert szobájában 15—20 tanuló van összezsúfolva.

Annyira szorosan be van ékelve a gymnasiumba, hogy igazgatója a kollegiumi igazgató. 1879—80-ról „Értesítő“ jelenik meg, de abban a teológia csak úgy szerepel mint a gymn. és elemi iskola mellett egyik, az első tag. Csak az 1894—95. évi Értesítőben jut annyi önállósághoz, hogy saját címe alatt — „Hittani intézet“ — külön van fölvéve és egy évi története egy csoportba foglalva van ismertetve. (A kolozsvári unitárius főiskola: hittani intézet, főgymnasium és elemi iskola *Értesítője* az 1894—95-ik tanévről, szerk. Boros Sándor igazgató.) (XVI. évf.)

Az 1895—96. tanévben munkába vétetett az intézet új szabályzata és a következő évben életbe lépett.

1896—1909. az Unitárius Vallásközönség Papnevelő Intézete.

Az 1896—97. tanév új időszak kezdő éve. Az unitárius egyház Magyarország ezeréves fönnállása ünnepi évében új szabállyal látja el a főgymnasiumot, megalkotja a Papnevelő Intézet első önálló „szervezetét és rendszabályait“ a tanári kar előterjesztése alapján. A szabályzatot az E. K. Tanács 226—1896. t. ü. sz. alatt jóváhagyta, életbe léptetését meghatározta. A szabályzat egyik leglényegesebb pontja, hogy a Papnevelő Intézetnek önálló igazgatója van: *a dékán*. Az E. K. Tanács a dékáni teendők végzésével Boros György teol. tanárt bizta meg. Az E. Főtanács 64—1896. sz. alatt megerősítette a szabályokat s az Intézet önállóan kiadta. Dékánnak egy évre megválasztotta Boros Györgyöt és ezt ismételte évről-évre 1910-ig. Ekkortól a választás 4 évre szólt.

Az önölló szervezet előnyeit és föltételeit a dékán így körvonalazta:

„Ma egészen megfordítva áll a helyzet az 50 év előttivel szemben. Akkor a külső formára helyezték a főfigyelmet, ma a tudományos miveltségre. Akkor törvények, rendeletek, szabályok és büntetések korlátozták a pályára készülő ifjakat, ma a büntetések megvannak szűnve, a tudomány mezeje ki van tárva és az intézet azt várja növendékeiktől, hogy az erkölcsökben feddhetetlenek, a tudományban jelesek, a szorgalomban jutalomra méltók legyenek. Ma, ha a növendék jól fogja fel helyzetét és helyesen értelmezi a szabadságot, abból az ő állásához és jövő feladataihoz mérten alig hiányzik valami, vagy talán nem is hiányzik semmi, ha csak nem olyasmi, a mit sem az intézet, sem önmagok meg nem adhatnak.

A magába szállásnak, a lélek mélységeibe merülésnek és magasságaiban szárnyalásnak, a belső teljes átalakulásnak és újjá születésnek sehol, egyetlen pályán is nem forog fönn oly nagy szüksége, mint itt.

A tudomány bősége és sokoldalúsága kíséri az orvost, a bírót, a tanárt s még a nevelőt is, főleg ha a tapasztalat és a gyakorlat is segítségére mennek, de a lelkészre készülők egész lényében, teljes valójában s nemcsak gondolataiban és tudásában, nemcsak izlésében és ítéletében, hanem szívében, érzésében, hitében és reményében is át kell alakulnia, újjá kell születnie.

Az az elv, amelyet az egyéni, benső átalakulásról elmondtam, áll mint föltétel a tudományos készülésnél. Ez az intézet nem kívánta és most sem kívánja formulálni önöknek a tudományos fogalmakat, nem kívánja tantételekben emléztetni be a dogmai tételeket azért, hogy majd azokhoz mérje hithűségüket és azok szerint ítélje meg kvalifikációjukat. A tudományos készütség alapföltétele a szabad vizsgálódás és azt ezek között a falak között mindig a legnagyobb becsben tartották, anélkül azonban, hogy valaha szemük elől tévesztették volna az unitárius lelkészt jellemző tiszta keresztény elveket.“

Az intézet továbbfejlesztését az intézet vizsg. és felügyelőbizottsága sürgeti és a főhatóság előtt kifejti, hogy egy teljesen befejezett négy osztályú teológiai intézethez hat tanszéket tart szükségesnek a következő tanszakokra: 1. Rendszeres teológia. 2. Ótest. biblia-ismeret. 3. Újtest. biblia-ismeret. 4. Filozófia. 5. Jog és történelem. 6. Gyakorlati teológia. De mivel erre egyelőre a pénzügyi viszonyok miatt nem számíthat, a halaszthatlan szükség szem előtt tartásával azt ajánlotta, hogy az újtestamentumi bibliai ismeret tanítására állíttassék be egy rendes tanár s a lelkész-tanárok legalább félannyi órán tanítsanak, mint a rendes tanárok.

A bizottság javaslatba hozta, hogy a hittani intézetnek a Fe-

rencz József Tudomány-Egyetemmel való kapcsolata alapján a filozófia, egyetemes egyházjog, jogtörténelem és pedagógia előadása részint kihagyassék, részint oly szűk körre vonassék, a milyent e tárgyaknak a teológiához való viszonya megkíván, ellenben a lélektan, logika, filozófia, de főleg a keresztény ethika előadására nagyobb súly helyeztessék s azonkívül mindenik fő tárgy mellett speciális kollegiumok tartandók. A bizottság a gyakorlati bibliamagyarázat, gyakorlati erkölcsstan, a kateketika és a hitoktatás tanítását ajánlja figyelembe. A nyelvek közül az újtest. görög és az angol nyelvet emeli ki.

A javaslatot az egyházi főhatóság tárgyalta, de az intézet és a tanári személyzet érdekében is egy fontos lépés már előre tetetett. Elvileg kimondatott s részben gyakorlatilag is megvalósult, hogy a lelkész-tanárok legalább félannyi tanórán tanítsanak, mint a rendes tanárok. Ezzel kapcsolatban sikerült a Főt. püspök urral, mint egyik rendes tanárral szemben azt az előnyt nyújtani, hogy egy pár tárgy tanítása alól fölmentessék, tekintettel negyven évet meghaladó szolgálataira. A szimbolika teológiát Gálfi Lőrinc h. tanár már korábban, az unitárius egyháztörténelmet Mózes András átvette és előadta.

Az 1899. évi zsinati Főtanács a tanárok fizetésének rendezése ügyén is lendített annyit, hogy kimondotta, hogy a teológiai tanárok fizetése legalább olyan összegben megadassék, amilyent a kolozsvári főgimnázium hasonló korú tanárai élveznek s hogy a dékán is némi fizetésben részesíttessék.

A papnövendékek számának növelése tekintetében a Papnev. Intézet Vizsgáló és Fegyelmi Bizottságának javaslata alapján az E. K. Tanács meghatározta és életbe is léptette a VIII. osztályú azon tanulók segélyezését, akik szülőik beleegyezésével, lelkészük látta-mozgásával benyújtott folyamodványban kijelentik, hogy a papi pályára szándékoznak lépni.

Az új szabályzat szerint alakult intézet tanító személyzetét és az eltanított tárgyakat az Értesítő részletesen kimutatja.

A hallgatók száma: I. éven 3, II. éven 2, III. éven 3, IV. éven 2, összesen 10. Papjelölt volt 4.

A saját lábára állított intézet gyors léptekkel halad. Először is keresi az egyetemmel való kapcsolatot s dr. Wlassics miniszter 43083. számú rendeletével megnyeri, hogy „az intézet I., II., III. éves rendes hallgatói a kolozsvári tudomány-egyetem bölcsész-
 és jogtudományi karán tanuljanak s az intézetnek az egyetemmel való kapcsolatát a miniszter engedélyezze.”

nyelv- és történettudományi karán fél éveik teljes beszámítására való jogosúltsággal rendes hallgatókú olykép íratkozhassanak be, hogy csak heti 10 óra hallgatására köteleztessenek s az egyetemi rendes hallgatókat megillető jogokban és kedvezményekben, az ösztöndíjakra való jogosúltság kivételével, részesedjenek“. „Az unitárius teológusok az egyetemi tanfolyamnak elvégzése után külön miniszteri engedély nélkül bölcsészetdoktori szigorlatra bocsáttassanak.“

A jog csak azért volt az I—III. évre korlátozva, mivel a IV. évesek, mint szigorlók, nem jártak előadásra.

Az egyetemi díjakat az egyház fizeti, de ennek fejében megköveteli, hogy legalább a fő tárgyakból kollokváljanak az egyetemen. Aki ennek nem tesz eleget, a következő félévben az egyetemi díjak kifizetésére nem számíthat. Ez az intézkedés később oda módosult, hogy köteles a befizetett tandíjat visszafizetni. Ezért atyja vállal jóállást a belépéskor kiállított hiteles nyilatkozattal.

Az új szabályzat értelmében *első alapvizsgálat* volt 1897-ben szept. 4-én. *Első szakvizsgálat* volt 1898 május havában.

Az 1898—99. tanév nem felelt meg a várakozásnak annyiban, hogy a hallgatók száma csak eggyel növekedett. A jelen évihez hasonló csekély még nem volt a hittanhallgatók létszáma. Ez a tény az E. K. Tanácsot arra indította, hogy a Papnevelő Intézet Bizottságától javaslatot kérjen a létszám növelése érdekében. A Bizottság a kérdést tüzetesen megvizsgálta és azt a véleményt nyilvánította, hogy a Papnöveldebe lépésre elő kell készíteni a VII-ik s főleg a VIII. osztály azon tanulóit, akik arra hajlandóságot mutatnak. Az ilyen ifjak, ha szülőik hozzájárulását és lelkészük ajánlatát is bemutatják, nagyobb segélyben is részesítendők s a teológiai önképzőkörbe tagokú fölveendők, hogy a hittanhallgatókkal érintkezés útján a szakpálya iránti érdeklődés és hajlam ébredjen fölbennök.

Az 1899—1900. tanév nevezetes jelenségek színtere. Először tart az Intézet önálló megnyitó ünnepet.

A dékán a tanévet *értekezéssel* nyitja meg ily cím alatt: *A teológiai oktatás feltételei.*

Hasonlóan nevezetes, hogy ebben a tanévben lépett gyakorlatilag is életbe a negyedik évfolyam és hogy az Intézet Igazgatósága a továbbfejlesztésre tervezetet készített és nyújtott be az E. K. Tanácshoz.

Lendületet vesz a hallgatók jelentkezése. Ébred a reménység,

hogy nagy változások fognak következni, mert az új iskola-épület már készen van. A dékán így jellemzi a hangulatot az 1900—901. év mozzanatai között: „állandóan kísér és kísért a megválás gondolata. Itt a régi épület falai között minden arra utal, hogy közel van már a vége. Avúlt, roskadozó, kopott és kimerült minden s mégis van valami rajta és bennük, ami leköti figyelmünket: a múlt, melynek jelene éppen azért oly megviselt, mert hosszú és viszontagságteljes volt“.

1900-ban a vallás- és közoktatásügyi miniszter 74837. számú leiratában az egyetemi jogot kiterjeszti a IV.-ik évre is. Az E. K. Tanács az intézet tovább fejlesztését nem igéri, mivel az anyagi körülmények akadályozzák az új tanár beállítását.

Az 1901—2. tanév öröm esztendeje. Az új kollégiumban a Papnevelő Intézetnek külön helyiségei vannak a templom felőli soron. Első a dékán hivatalos helyisége, azután a hálóterem husz ágygyal, a dolgozó-terem husz asztallal és szekrényekkel (képe közölve van az Értesítőben). A házirend megfelelően van szabályozva a dékán felelősségével egy *felügyelő* vezetése alatt.

A hallgatóknak van külön olvasószobájok, van két tantermök (később egy harmadik is átadatott).

Az új viszonyok szerint átalakított, tehát második szabályzatot az E. Főtanács jóváhagyta (43—1901. sz.). Az új szabályban a régi reggeli praeces helyett, melyre a diákoknak öt órakor kellett összegyűlni, a hittanhallgatók fél nyolc órakor mennek „közös imádkozásra“ és azt sorra vezetik. Sorrendje: egyházi ének, egy bibliai részlet olvasása, imádkozás, ének. Az első szabály 26 pontból állott, a második 63-ra bővült.

A szabályzat és az önálló elhelyezkedés nagyobb mértékben biztosítja az egységes vezetést, valamint a hallgatóknak egymásra kölcsönös hatását, de megváltoztatta a külső társadalommal való viszonyt. A hittanhallgatók csaknem teljesen az iskolai segélyezésre vannak utalva. A gimnáziumi tanulókkal csak az étkezés alkalmával érintkeznek. A gimnáziumi tanulók magánoktatása (privát tanítóság) megszűnt, a szülők csak ritkán veszik igénybe a hittanhallgatókat, akiknek e miatt a jövedelmük nagyon megcsappant, csaknem teljesen az ünnepi szolgálatért (legacio) kapott kis összegre vannak utalva.

Az új elhelyezkedés a hallgatók *létszámára* jó hatással volt. A dékán az 1902—3. tanévről szóló jelentésében örömmel hirdeti,

hogy elérték a létszám maximumát (20). Azt is hozzájegyzi, hogy „nemcsak a számbeli eredmény mondható kedvezőnek, hanem az is általában nyilvánítható, hogy a Papnevelő Intézet hallgatóit a pálya iránt lelkesedés, a tanulmányokban szorgalom vezeti. Azt nem mondhatjuk, hogy a célt ebben az évben már elértük, de az intézet ifjúságának tapasztalt jó közszelleme följosít sok reményre.

„Ha Papnevelő Intézetünk megnyeri a Magyar Unitárius Egyháztól azt a támogatást, amelyre szüksége van s amely iránt már ezelőtt négy évvel megtette a Papn. Int. Bizottsága az előterjesztést, vagyis *ha a tanári létszám növeltetni*, a szakkönyvtár gazdagíttatni fog, ha a hallgatók pályadíjak nyújtásával is serkentetni fognak, akkor ez az intézet még jobban meg fog felelni magasrendű föladatának.“

Az 1902—3. tanévben az Intézet bizottsága előterjesztést tesz, hogy a hittanhallgatók az internátusi 50 korona díj fizetése alól mentessenek föl. Az E. Főtanács 130—1902. sz. határozatával a díjfizetés kötelezettségét törölte s ugyanakkor a hallgatókat az étkezésnél asztalfőkké rendelte.

Új törekvések mutatkoznak az új intézetben. Erre vall a dékának az 1903—4. évi Értesítőben (11. lapon) közzétett fejtegetése:

„Az Unitárius Papnevelő Intézet Magyarországon egyedüli hely, honnan az unitárius egyházak lelki pásztorokat, az unitárius eszmék apostolokat várhatnak. Akármelyik célt is tekintjük, olyan nagy föladat vár most Intézetünkre, amely még akkor is csak részben oldható meg, ha minden tényező egész erejét egyenesen ennek az érdekében használná. Ez ideig a célt ismertük, de az eszközöket csak nagyon hézagosan kaptuk meg. Mióta az új intézetben önálló szervezettel s külön helyiségekben működik a Papnevelő Intézet, a tanulók létszáma elérte a tervszerinti legnagyobb összeget. Ez megnyugtató, de a nyomába már bele lépett egy újabb óhaj: vajha ez az intézet iskolája lehetne a közönségnek is. A teológiai oktatás, ha nem is a tudományos szakok részleteiben, de a tudománynak általános érdekü főbb vivmányaival érdekli s kell, hogy érdekelje a nagy közönséget is. A Papnevelő Intézet feladata volna, hogy koronkint közérdekü előadások tartásával fölhívja a közönség figyelmét azokra a nagy változásokra, amelyeket a vallástani, a bibliai és egyháztörténelmi kutatások sikerei előidéztek. E nélkül csaknem elkerülhetetlenül keletkezni fog egy tátongó nagy úr, az iskola és a társadalom s illetőleg a lelkészek felfogása és gondolkozása s a közönségé között, mert a magyar napi sajtó, mely az irodalomnak minden ágát felöleli és a könyvirodalmat leszorítja s csaknem fölöslegessé teszi, a teológiai kérdéseket nem érinti, ne-

hogy felekezeti zavarokat létesítsen, a teológiai és egyházi lapok pedig a nagyközönségnek elenyészően csekély részéhez jutnak el.

Ezt a nagy hiányt részben pótolhatnák a hittani intézetek s a miénk is. A mi intézetünk gondolhat ilyesmire, de a megvalósítás lehetőségétől fölötte messze áll, mivel a tanári létszám még mindig a minimummal küzködik, azzal, ami ezelőtt ötven évvel is meg volt.

Midőn tehát az új intézet áldásos hatását és előnyeit örömmel látjuk a tanulói életben, a közszellemben és a munkakedv fokozásában, indokolt az az óhajtásunk, hogy minél előbb új szaktanárokat nyerjen intézetünk, kik erejüket, buzgalmukat és tanulmányaikat az Intézet előtt lebegő magasztos cél érdekében használják fel.

Az 1904—5. évi megnyitójában a dékán 25 hallgatót mutat be és ezeket mondja:

„Érdekes jelenségnek nyilvánítom, de mindamellett is gondolkozóba ejt mindnyájunkat, nem annyira azért, mert intézetünk berendezése kevesebb ifjú részére készült, hanem főleg azért, mert azok, akik ide most először lépnek be összesen 12-en, jól tudják, hogy a papi állások ez idő szerint csaknem kivétel nélkül mind be vannak töltve, nagyrészt ifjú emberekkel s hogy a mi viszonyaink között, rendes úton, csak 2—3 papi állás üresedik meg egy év alatt, tehát a 25-ik papnövendékre csak tíz év múlva kerül sor.

Miután a helyzetet ismerve lépnek erre a pályára s miután a személyes figyelmeztetés után is mindnyájan megmaradtak szándékuk mellett, jogosítottnak érzem magamat, tovább menő okokban keresnem a jelenség titkát. Talán a kor szelleméhez fordulhatok legalaposabb reménnyel, ahhoz, amely az exact positivismusból átcsapott a történelmi alapon nyugvó spiritualizmusba. Amely elfordult attól a rideg arche (αρχή) től, amely önmagán kívül nem tűr semmi létezőt; amely felöltöztette szépséggel, kellemmel és életlehelettel az anyagot, miután élettársával nem volt megelégedve. Talán megéreztek az úr szellőjét járni az élet kertjében, a nap alkonya szürkületében és meghallották a hívó szót és jöttek, mitől sem rettenve vissza.

Talán kiolvasták a mai népek szellemi forradalmából, hogy az Isten megvetése és a haza megtagadása, amely az alapjában oly üdvös szocializmusból kinőtt újabb társadalmi szövetkezetek alapelve kezd lenni s a hierarchizmus, amely száz esztendő alatt konszolidált befolyását kezdi veszíteni, nemcsak a magasabb körökben, hanem a nép között is, újabb kísérleteivel olyan helyzetet fog teremteni, melyben csak a názáreti mester szelleme tud békét és boldogságot hozni létre s a melyben a mi egyszerű evangéliumunkra szükség lesz.

Talán azt is következtethetem tehát, hogy önök nemcsak élet-

pályát akarnak biztosítani maguknak, nemcsak megélhetést, hanem olyan műveltséget és szellemet is, amelynek önmagában rejltő jutalma van. Én hajlandó vagyok a legjobbra következtetni ezen elhatározásukból, hajlandó vagyok arra a föltevésre, hogy ha nem is valamely öntudatos meggyőződés, de bizonyos szent sejtelem működik lelkökben s készíti, hogy igyekezzenek bejutni az alá a fa alá, amelyhez az őskori próféta gondolata szerint Isten a jó és rossz tudását kötötte.

Önök nyugodtan vágyakozhatnak a tudásnak ezen almájára, mert a mi Istenünk nem fél, hogy az ember olyanná lesz, a milyen ő. A mi Istenünk nem igyekszik tilalomfát állítani a tudás útjába és nem félti hatalmát az embertől, hanem azt akarja, hogy legyünk szentek, mint ő szent, legyünk tökéletesek, mint ő tökéletes és legyünk egyek vele, mint egy volt a Jézus.

A tudás szomja hozta ide! Felséges ösztön. A hiten kívül talán egyedül olyan, amely kizárólag csak emberi.

Első tekintetre nem látszik haladásnak az intézet életében, de mégis annak minősítjük, hogy az intézet tanári kara 46 évi szolgálat után 1906-ban fölmenthette Ferencz József püspököt a tanítás alól. Tárgyait egymás között kiosztottuk. Tanított koronként szimbolika teológiát, erkölctant, egyházi szónoklattan, egyházi szertartást, unitárius egyháztörténelmet. Az Intézet ünnepélyesen vett búcsut a főpásztortól, mint teológiai tanártól.*

Nehézségek az új intézetben is mutatkoztak. A dékán az 1907--8. évi Értesítőben így tárja föl a helyzetet:

A házirendnek mindig megújuló akadály, hogy husz ifjú ember egy teremben kell, hogy aludjék s egyben kell végeznie a magánfoglalkozást. A legszorgalmasabb ifjú sem tud annyit végezni, amennyit óhajtana, mert kivihetetlen, hogy egyik vagy másik ne zavarja, ha szándéktalanul is. Főképpen az irodalmi és más versenyek csaknem lehetetlenné vannak téve, mert mielőtt valami eredményt elérhetne, aki dolgozni akar, már fölfedezik. Azok, akik a megelőző években pályáztak, rendszeren a tanterembe, vagy más idegen helyre vonulva dolgoztak. A Papnevelő Intézet vezetősége a kérdéssel sokat foglalkozott, de az épület beosztása miatt eredménytelenül. Ezen csak majd a messzi jövőben s akkor is csak úgy lehet segíteni, ha a Papnevelő Intézet egészen önálló és a célnak megfelelő épületbe fog elhelyeztetni.

Az intézet megerősítése érdekében tovább foly a sürgetés. 1908-ban az udvarhelyi egyházkör közgyűlési (22—1908. sz.) javaslatot terjeszt föl az intézet fejlesztése érdekében. A Papnevelő Intézet 46—1908. jkv. sz. alatt szintén előterjesztést tesz. Kéri, hogy az intézet neve legyen „Teológiai Akadémia“, legyen hat rendes

* Az Értesítő közli az üdvözlőt és a választ.

tanára és rendeztessék a dékán fizetése. Az E. K. Tanács 964 — 1908. sz. alatt „a papnevelő intézet *fejlesztése* kérdésének megoldását a maga részéről is elkerülhetetlennek tartja, minthogy azonban e nagyfontosságú ügyet még kellőleg nem tanulmányozhatta, kéri, hogy bizassék meg a fejlesztés ügyét beható tárgyalás alá venni s figyelemmel egyházunk pénzügyi helyzetére is, a jövő évi Főtanácsnak tegyen részletes előterjesztést“. Az E. Főtanács a javaslatokat kiküldi véleményadásra az egyházköröknek (32—1908. sz.). Így jut a kérdés a papnevelésben érdekelt egyházközségek közvetlen közelébe.

A tanári kar javaslata megjárta az egyházköröket. Nagy érdeklődés és élénkség nyilvánult iránta. Az alapjavaslat, valamint a körök véleményének lényege közölve van az Intézet értesítőjében (1909—910. évf.). Értékes és figyelemre méltó munka. Nagy terjedelme miatt ide nem vehettük át, de a következők, mint általános érdekű tételek nem mellőzhetők:

A Papnevelő Intézet föladata *gyakorlati és tudományos*. Gyakorlati annyiban, hogy gondoskodnia kell a papok előkészítéséről. Gondoskodnia kell arról, hogy az unitárius vallás elveit meggyőződéssel és meggyőzőleg hirdessék a szószékről s a papi gondot buzgósággal végezzék hiveik között. Inspirálnia kell arra, hogy az önmegtágadásig menő buzgósággal sáfárkodjanak a rájuk bízott gyülekezetben s tanúságot tegyenek arról, hogy Jézusnak hű követői, az Isten országának apostoli lelkesedésű munkásai.

Hogy az Intézet ezt az átalakító és hasznos munkát teljesíthesse, szüksége van olyan tanárookra, akik a papi hivatást maguk is szépnek tartják, azért lelkesednek. De ezek a tanárok egyben a tanuló ifjakat is kell hogy szeressék s a velük való érintkezésben már előre tanítsák meg saját példájukkal is a leendő hivel való elbánást

Papnevelő Intézetünk csak akkor fog hivatása magaslatán állani, ha az egy erős tanári testület vállaira nehezedik s ha ezek a tanárok első helyen s legfőképpen az Intézetnek szentelik munkaerejüket és gondolataikat.

Erős tanári testület alatt hat rendes tanárt s egy-két helyettes, egy-két szaktanárt értünk. Ezeknek magas műveltségű és tárgyaikban tudós embereknek kell lenniök.

A teológiai tanári kartól lehet és kell is várni azt, hogy a teológiát tudományosan művelje s az unitárius eszméknek a tudományos művek, tanulmányok és értekezések kiadásával nemcsak irányt adjon, hanem azokat az ellenkező fölfogásuakkal szemben — ha szükség, védelmezze is.

A teológiai tanári kar föladata első helyen az is, hogy a

szaktudományok fejlődését figyelemmel kísérfje, ismerje és azok felől a tanulókat, de megfelelő alkalommal a nagyközönséget is tájékoztassa.

Hogy ezek a nagyszerű feladatok immár valahára munkálatba vétessenek, az Egyházi Képvisező és Főtanács döntő intézkedéseitől függ. Ki kell már mondani s meg is kell valósítani a Papnevelő Intézetnek megfelelő kiépítését.

Az E. Főtanács 24—1909. sz. alatt meghatározta, hogy neve legyen: *Unitárius Teológiai Intézet*. 1909 szeptemberétől kezdve legyen négy rendes tanszéke:

1. Rendszeres teológiai, 2. ószövetségi történelem és exegetikai, 3. újszövetségi történelmi és exegetikai, 4. egyháztörténelem és jogi tanszékek.

Az ötödik (a gyakorlati teológiai) tanszék beállítását egyelőre mellőzi és kötelezi a tanárokat, hogy ennek a tárgyait is lássák el.

A tanári fizetést is rendezi a Főtanács s két új tanszéket, a harmadikat és negyediket betölti: Gálfi Lőrinc és Csifó Salamon tanárokkal. Péterfi Dénes lelkészt meghagyja eddigi munkakörében, dr. Boros György rendes tanár marad az ószövetségi tanszéken.

Egyben rendeli az E. Főtanács azt is, hogy az intézet szabályzata megfelelően átalakíttassék és a tanárképesítésről is szabályzat készíttessék.

1909—1915. Unitárius Teológiai Intézet.

Minden eddigi sikert fölülmul az, amit 1909-ben az egyház főhatósága biztosított. Most már van az intézetnek önálló tanári kara is. Ferencz József püspök maga nyitja meg az új tanévet s többek között ezeket mondja: „Kiváló örömmel köszöntöm mindnyájokat az új tanév kezdetén, amellyel papnevelő intézetünknek egy új korszaka nyilik meg...”

Mire alapíthatjuk hát az új korszakot? Arra, hogy bár az intézetben ezután is ugyanazon tanárok fognak működni, akik eddig is működtek, az új szervezettel az eddigi 1 egész tanár helyett az intézetnek 3 egész tanára lesz, akik kizárólag ez intézetnek szentelhetik tehetségüket és munkaerejüket, 4-ik tanárnak, a mig e tanszékre is rendes tanárt állíthat be főtanácsunk, megmaradván a féltanári állás is, valamint az sincs kizárva, hogy a szükséghez képest az intézetben ezután is még segéderők, óraadó tanárok is alkalmaztassanak. Minő lendületet fog ez adni, de kell is, hogy adjon ez intézetünknek egyfelől az által, hogy ezzel a szervezettel az igen tisztelt tanár urak most már inkább érvényesíthetik magok között a munkamegosztás sikert biztosító nagy elvét;

másfelől azáltal, hogy kiki a maga szakkörébe jobban elmélyedhet és így minél több és buzgóbb gyöngyszemeket hozhat felszínre azoknak mélyeiből, amik aztán szükségképpen hallgatóikban is fokozni fogják az érdeklődést, a tudásvágyat; a szemináriumokban pedig, amelyek szintén új intézmények lesznek az intézetben, figyelemmel kísérhetik és ellenőrizhetik az intézet tagjainak munkálkodását.

Ami az igen t. tanár urakat illeti, nem tartom szükségesnek buzdítani és lelkesíteni elhivatásokra; mert ismerve eddigi működésüket részint éppen ebben az intézetben is, teljes bizalommal és reménnyel vagyok az iránt, hogy minden erejükkel azon lesznek, hogy vele emeljék teol. intézetünket. Ez a theol. intézet unitárius theol. intézet. Mi ebben az intézetben unitárius egyházunknak kívánunk lelkészeket nevelni. Az unitarizmus szelleme hassa át és vezesse az igen tisztelt tanár urakat is előadásaikban szintúgy, mint az intézet tagjait tanulmányaikban. Nem a rút felekezeti elfogultságot értem én ez alatt. Ez távol volt egyházunktól mindig s legyen távol ezután is. Az unitarizmus szelleme szerintem az igazság keresésében és szeretetében, a testvéri érzés ápolásában és a hazafiságban nyilvánul. Erre van alapítva egyházunk is. Ezért ragaszkodtak annyira s hoztak ennek érdekében annyi áldozatot hitelődeink is. Kövessük őket ezután is egyházunk forró szeretetében, hitigazságainak védelmében és terjesztésében.

A programmszerű főpásztori beszéd után Csifó Salamon, most már rendes tanár, olvas föl értekezést *Az élet és vallás* címen. A dékán dr. Boros György tart megnyitót, melyben többek között így szól:

Először is a hála és köszönet meleg szavait intézem a Mélt. és főt püspök úrhoz, mert hogy intézetünk nemcsak címben, hanem erőben is oly nagy lendületet nyert, azt első helyen szeretett püspökünk lelkes közreműködésének köszönhetjük. Nem akarom fölidézni a múlt idők nehéz küzdelmeit, nem akarok rámutatni haladásunk lassúságára, elég nekem, hogy most örvendezhetek az új idő kezdetén. Elég, hogy fölemelhetem reménységem szárnyait abban a biztos tudatban, hogy ezentúl nagyon sokat megvalósíthatunk abból, ami eddig csak ábránd és óhajítás volt. Új rendes tanáraink Csifó Salamon és Gálfi Lőrinc nem új emberek, hanem régi munkatársaink, akiket jól ismerünk s akiknek erős vállaira immár teljes bizalommal nehezítjük a nagy és magasztos föladatakat.

Az új idő nagyon előnyös változást hozott létre, amit a tanrendből már észrevehettünk. Megszaporodtak a seminariumok. Mit jelent ez? Azt, hogy mi önökkel nemcsak ex cathedra akarunk beszélni, hanem közvetlenül. Magukkal együtt akarunk dolgozni. Segíteni, irányítani akarjuk. Várjuk és kérjük, legyenek bizalommal hozzánk. Nemesak tanügyi, hanem benső kérdéseiket is terjesszék

előnkbe s mi legjobb igyekezettel fogjuk keresni és megadni a választ.

Az Unitárius Teológiai Intézet címet csak 5 évig viselte. Ez alatt dékánja volt Csifó Salamon 4 évig. Utána Gálfi Lőinc átlépett a legújabb rendszerbe. Ekkor újból revízió alá vétetett és az E. Főtanács megállapította a fennebb közölt szabályzatot, mely negyedik önálló szabályzat. Az intézet most már Teológiai Akadémia.

1915—Unitárius Teológiai Akadémia.

Az új idők jele, hogy 1896-tól kezdve, tehát nem is húsz év alatt, állandóan bővül, javul a helyzet és ahhoz képest módosul, javul az intézet szervezete, szabályzata, külső és belső élete. Remélni lehet, hogy most már nyugvóponthoz jutott. Hihető az is, hogy az egyház életében befelé és kifelé is meg lesz jótékony hatása. Első eredménye, hogy a negyedik rendes tanárt Győrfi István személyében az 1914. évi Főtanács megválasztotta. 1915 szeptemberében tanszékét ünnepélyesen elfoglalta.

A hallgatók segélyezése.

A változott viszonyoknak megfelelőleg új intézkedések váltak szükségessé a hallgatók segélyezése érdekében is. Az egyház a lelkeszi pályára készülő ifjakat saját embereinek tekinti. Lakásukat, tanulásukat ingyenessé teszi. Még az egyetemi díjakat is az egyház pénztárából fizeti.

A pénzügyi javulást lehetővé teszi első helyen a b. e. Berde Mózsá fejedelmi alapítványa, azután az egyháznak nyújtott államsegély.

Egyesek is hozzájárultak a tanulás könnyítéséhez, a szorgalom fokozásához.

Először is egy nagyszivű, költői lelkű férfiú, Murányi Farkas Sándor fordította az intézet felé jóságos figyelmét. Szegényes hivatalnoki fizetéséből először 300 frt. alapítványt tett nejével együtt, melyet kiegészített 1000 frtra (2000 K). Az alapítványozó célja az volt, hogy egy pályára lépő ifjúnak a palástjáról minden évben gondoskodják. Alapító-levele a Teológiai Akadémia multjának igen becses okmánya.

A nagyszivű alapító célja az volt, hogy az életbe minden anyagi segedelem nélkül kilépő ifjú lelkeszzenek a kezdet nehézségeit megkönnyítse, hogy szent hivatásához első szükségletét, palástját, bibliáját és imakönyvét beszerezhesse.

Az Intézet azzal becsülte meg az alapítványt, hogy önálló könyvben évről-évre följegyezte a vonatkozó intézkedéseket és a nyertesek nevét. A teológus ifjak is lerótták az alapító iránti hálájukat azzal, hogy költeményeit egy terjedelmes kötetben kiadták.

Legújabbán *Hadházy Sándor* közpénztárnok és családja atyjok *Hadházy József* nevére, *Tibáld József* h.-ujfalvi lelkész és neje tettek szép és értékes alapítványt ifjaink segélyezésére, a teológiai oktatás elősegítésére.

A teológus ifjak 1887—88. tanévben lelkes buzgósággal megadóztatják önmagukat s évi hozzájárulással megteremtik a *Pályadíjalapot*, melyből évenként egy vagy két pályadíjjal jutalmazzák a szorgalmas munkásokat.

A *Dávid Ferencz-Egylet* koronként pályadíjat és jutalmat tűz ki az önálló munkásság méltatására.

Mózes András-alap címen az egykori kedves tanár emlékére alapítványt gyűjtenek önmaguk között és az alap jövedelmét könyvvásárlásra fordítják. Mózes András családja tekintélyes számú könyvvel ajándékozta meg az ifjúságot. Az alapból ezt a könyvtárt gyarapítják.

Egyesek dr. Boros György dékán, Balázs András, Végh Mihály, Nagy Dénes lelkészek, dr. Bedő Albert ny. államtitkár, Lőrinczi Dénes altábornagy koronként pályadíjat tűznek ki a hallgatók önképző körében. A Nagy Dénes járai lelkész pályadíjai már tiz év óta ismétlődnek halotti beszédek irására.

Székely László ny. lelkész alapítvánnyal gondoskodott a hallgatók jutalmazásáról, mert „közpályán töltött hosszas szolgálatom tapasztalatai és az egyházi élet terén végezett éber megfigyeléseim arra tanítottak, arról győztek meg, hogy egyházunk jelen és jövő sorsa nagy mértékben lelkészeink kezében van letéve s attól függ jelen és jövő előhaladásunk vagy hanyatlásunk, hogy milyen lelkészeink vannak és lesznek. Kihatásában, valamint az egyesekre, úgy a tömegre is nemesebb hivatást nem ismerek a lelkészinél. Hogy azonban egy lelkész a feladatát hivatásának megfelelően Isten és emberek, valamint önmaga megnyugtatóra betölthesse, elvégezhesse: felette kívánatosnak, sőt elkerülhetetlennek tartom, hogy mind tudományos és társadalmi téren, mind erkölcsi tekintetben magát önmivelés által is kiképezni igyekezzék s mindezen tekintetben mint kiforrott, határozott jellem álljon a hivek elé. Nagy súlyt helyezek különösen arra, hogy szerény, szorgalmas,

jó magaviseletű, Istent szerető, népet megbecsülő oly egyének járjanak a nép előtt, kik az alázatot önérettel párosítva, elmondhatják az Ur Jézussal: „amint én cselekedtem, ti is úgy cselekedjetek“. 2113 K a'apítványt tesz.

Egy pályadíj, valamint a jutalomdíj 40—60 K lehet. A pályá-, valamint a jutalomdíj nagyságát 100 korona keretén belül évről-évre a teológiai intézet bizottsága állapítja meg; az tűzi ki szabad, legjobb belátásának és mindenkor a szükségnek megfelelően a pályatételeket a teológiai tudományok bármely szakából. A bírálatban azért, hogy növendékeinket közelebbről is megismerje, óhajtja, hogy az illető szaktanáron kívül egyházunk mindenkori püspöke vagy főjegyzője részt vegyen.

Jutalomdíjul szintén a teológiai intézet bizottsága által évről-évre megállapítandó összeg adassék ki egy szorgalmas, szerény, jó magaviseletű, papi jellemű, magát ebben képező növendéknek.

Külföldi akadémiákon tanulás.

A XVI-ik százban Olasz és Németország, a XVII-ikben és XVIII-ban Hollandia, a XVIII-ban Hollandia, második felében Ausztria, a XIX-ik első felében Németország egyetemei és akadémiái voltak azok a forrástadó medencék, ahová az unitárius tanulók eljártak, hogy hazatérve új életet ébresszenek, új eszméket terjeszsenek intézetünkben és egyházainkban. A felsőbb oktatásnak ez az ága ma még nem áll kellő világításban előttünk, de reméljük, nem sok idő alatt tisztázni fogjuk, hogy jeles egyházi embereink hol és mennyi ideig folytatták tanulmányaikat. Ezúttal csak azokra mutatunk rá, a melyek a mai teológiai oktatásunk kiegészítőinek tekinthetők.

A XIX-ik század 50-es éveiben az idegen elnyomás elleni küzdelemben szerencsésen létrejött az angol unitáriusokkal való benső kapcsolat. A Kolozsvárt megtelepedett főúr Paget János közbenjárására és buzdítására az angolok nemcsak egyházunkon segítettek, hogy iskoláit megmenthesse, hanem gondoskodtak ifjaink felsőbb oktatása befejezéséről is, följánlván a Britt és külföldi unitárius társulat segélyét egy ifjunak, aki teológiai tanulmányait a londoni Manchester Collegeban óhajtja folytatni. Egyelőre félsegélyt ígértek, de azután a Társulat segélyének megfelelő összeget felajánlott az Intézet. A Collegeba még mielőtt a segély meglelt volna, Német-

országból átmentek Ferencz József, Buzogány Áron és Marosi Gergely, akadémikák, de az olasz háború kitörése miatt pár hónap múltán haza kellett jönniök. Az angol alapítványra elsőnek 1860-ban Simén Domokos ment föl s utána ezideig már 17-en, kik közül 16 ott töltött legalább 2 évet, de néhányan 3 évet is.

Az ösztöndíjra az E. K. Tanács jelölte ki az alkalmasnak vélt ifjút a teológiát végzett vagy tanuló ifjak közül. Pályázat nem volt hirdetve, hanem a püspök vagy a tanárok javaslata alapján járt el az E. K. Tanács.

1881-ben az eljárás annyiban módosult, hogy a jelöltnek elmenése előtt vizsgát kellett tenni.

A vizsga tárgyát a Papn. Int. tanári kara jelöli ki. Azok, akik a Manchester College-ban, mely most Oxfordban van, legalább két évet tanulnak, s tanulmányaikról a bizonyítványt az E. K. Tanácsnak bemutatják, a mire kötelezve vannak, alkalmazhatók voltak a papnevelő intézetben tanárokkul, sőt a gimnáziumban is a bölcselmi tanszakra.

Másik teológiai college (akadémia) Angliában, az „Unitárius Home Missionary College“ Manchester városban van. Ide is ösztöndíjra mehetnek a magyar unitárius teológusok. Az ösztöndíj élvezését 1906-ban Kiss Sándor kezdette meg. Azután élvezte Benczédi Pál. 1911-ben Sharpe Emilia kisasszony állandó alapítványt tett a nevezett manchesteri intézethez egy magyar unitárius papjelölt részére. Az ösztöndíj évi 170 font sterling (mintegy 2600 kor.)

Az amerikai Meadville School nevű teológiai intézet és a Harvard Egyetem teológiai fakultása is szívesen fogadja és segélyben is részesíti a magyar unitárius teológust.

Németországi egyetemre szóló alapítvány az *Ezerév emlék-alapja*, melyet a magyar millennium alkalmából gyűjtött Ferencz József püspök úr. Az alap tőkéje 1909 ben 10494 K volt s életbe léptetését az E. Főtanács 21—1909. jk. sz. alatt azzal határozza meg, hogy a kamat egyötöde a tőkéhez csatolandó, amíg eléri a 20.000 koronát. $\frac{4}{5}$ részéből két évenként segély adandó oly papjelöltnek, aki azért folyamodik s akit a Teol. Akadémia igazgató erre ajánl.

Ezt az alapítványt első ízben Zoltán Sándor, most homoródjánosfalvi lelkész élvezte.

A hittanhallgatók önképzése.

Az ifjuság önkéntes vállalkozása, munkára és önmivelésre szervezkedése az újabbkori paedagogiai fölfogás szerint elsőrendű jelentőséggel bír. Ezt az unitárius lelkeszi pályára készülő ifjak annyira átérezték, hogy már 1847—48-ban, midőn az intézet megalakult, ők is azonnal önképzőkört szerveztek s ahhoz hűségesen ragaszkodtak még akkor is, a mikor 6—7 csekély számra apadt a hallgatók száma. Az unitárius teológusok önképzőkörének igen szép múltja van. E múlt részletes ismertetését mellőzhetjük, mivel a kör 50 éves fönnállása alkalmával önálló kis könyvben kiadta múltja leírását.*

Az ifjuság jóra való hajlandóságát mutatja, hogy magának alapot tudott gyűjteni és ma már szép és érdekes kis könyvtára van. Becsületére válik az is, hogy alapítójának Murányi Farkas Sándornak a költeményeit kiadta.

A hazai protestáns teológiákkal több éven át élénk összeköttetést tartott fenn, az északamerikai meadville-i unitárius teológia ifjuságával is barátságos levelezést folytatott. Olvasóterme mutatja, hogy saját előljáróit és kitűnő férfait, a hazai jelesek megbecsüli, mert olvasó helyiségét arcképekkel feldiszipette. A szavalás, szónoklás, bírálat, irodalmi munkálkodás különböző ágai mindig jó mivelőkre találtak önképző körében. Kebli lapja először Egyházi Lap, most „Jövendő“ címen sok jó dolgot rejteget.

E sok irányu munkásság haszna a gyakorlati életpályán számtalanszor észlelhető.

Munkásságukat főhatóságilag jóváhagyott szabály szerint egy teológiai tanár védnöksége alatt folytatják.

Alapítványok.

A Teológiai Akadémia fönntartására s illetőleg a teológiai oktatás elősegítésére néhány értékes és szép alapítványt bocsátottak a kegyes jóltevők a Magyarországi Unitárius Egyház rendelkezésére.

1. Kelemen Benő-alapítvány.

Az 1868. évi tordai háromszázados zsinat emlékére Kelemen Benő a nemesen gondolkozó férfi, alapítványt tett. 1869-ben kelt

* Kolozsvári unitárius Papnevelő Intézet önképző körének története a XIX-ik százban. 22 l. Irta: Barabás István.

alapító levelének 4-ik pontjában rendeli: Az Angliába küldendő ifju jelölt segélyezésére az egyház pénztárnoka kezéhez alapítványul 2000 f. földtehermentesítési kötvényt azzal tesz le, hogy annak kamatja fordíttassék a szükséghez képest a kijelölt ifju nyelvtanítására s a szükséges költségei fedezésére, mikor pedig jelölt nem lenne a kamat tőkésíttessék.“ Az alapítvány tőkéje 1915. végén 7336 K 28 f. volt.

2. *Richmond Anna tanszék-alapítvány.*

1875-ben Richmond Anna Amerikában Providenceben lakó kegyes szivü és nemes gondolkozású asszonyság, levélben fölkereste az E. K. Tanácsot, melyben azt írta: „Midőn értesültem a kereszténység ügye iránti nemes buzgalmukról, amaz áldozatkészségről, melyel nevelő intézeteiket fenntartják és azon szabadelvü munkálkodásaikról, melyeket mindenféle nemzetbeli és vallásu honfitársaik közt folytatnak, mélyen megvoltam hatva s elhatároztam ötezer dollárt, az Egyesült Államok értéke szerint följánlani a kolozsvári unitárius kollegium javára. Ez összeg Amerikában lesz betéve s onnan lesz évenként elküldve 500 dollár aranyban, egy tanárnak fizetése fedezésére az említett összegből, mig az tart“... „Az illető tanárt a Consistorium válassza meg, de az önök barátjának Paget urnak a jóváhagyásával, ki oly nagy szolgálatot tett 1857-ben, midőn az önök szükségeit az angol és amerikai unitáriusokkal megismertette.“

A kedves alapítványozó továbbra is megtartotta érdeklődését, amit nagymértékben elősegített Fretwell János, aki hazánkat és viszonyainkat jól ismerte, s a Richmond családdal szoros összeköttetésben állott. 1883-ban midőn Kovács János tanár meglátogatta az amerikai hitrokonainkat s a családnak vendége volt Richmond Anna asszony gyermekei, rokonai alapítványát néhai édes anyjuk, illetőleg nagynénjük emlékére kiegészítették tizezer dollárra „a kolozsvári főtanodánál egy hittan-tanári szék fenntartására *Richmond Anna tanári szék* nevezete alatt. A tizezer dollár összeg semmi körülmények között más célra ne használtassék, mint a fennebb megnevezett célra.“ Az alapítvány jövedelmét Boros György teológiai tanár fizetésére fordította az egyház. Az alapítvány tőkéje 1915. végén 55.134 K 30 f. volt.

3. *Simén Domokos könyvtár-alap.*

Az egyház a néhai jeles teológiai tanár, Simén Domokos, gazdag könyvtárát részben megvásárolta, részben Ürmössy Gyula tanártól a könyvtár gyarapítására 300 frt alapítványt kapott ajándékba azzal, hogy a könyvtár teológiai művekkel gyarapíttassék. Az alap 1915. végén 1200 K 28 f. volt.

4. *Channing—Priestley-alap.*

1883-ban az egyház Amerikába a saratogai konferenciára küldötte Kovács János igazgató tanár fiát, hogy az amerikai unitáriusok rokonszenvét és segélyeit megköszönje Kovács J. meglátogatta a nagyobb unitárius gyülekezeteket, előadásokat, beszédeket tartott egyházunkról és vallásunkról, mely alkalmakkor perselygyűjtésből igen szép összeg gyűlt be a *Channing és Priestley* teológiai tanszékekre, az amerikai titkár Grindal Regnolds jelentése szerint néhány ezer dollár. 1900-ban dr. Boros György, ki Bostonban az amerikai unitárius társulat 75 éves jubileumi ünnepélyén volt jelen, szintén küldött 5486 K 80 ft. Az alap 1915. év végén: 43.090 K 53 f.

5. *Mózes András könyvtár-alap.*

Mózes András kolozsvári lelkész és teológiai tanár emlékére halálakor tisztelői és barátai adományából gyűlt összeget az E. K. Tanács a teológiai könyvtár gyarapítására rendelte. Az alapítvány tőkéje 1915. végén 1088 K 16 f. volt.

Hadházy József és neje Kele Ida-alap.

Deésfalvi lelkész Hadházy Józsefet hivei és családja 41 évi szolgálata alkalmából megünnepelték és annak emlékére „gyermekvédnök, menyek és unokák a szülői szeretet hálás érzelmeitől indítva, abból az alkalomból, hogy a mi drága, édes jó anyánkkal, Kele Idával, ugyanakkor házasesetüknek 40-ik évfordulóját a jelen évvel, Isten kegyelméből megérhették, a Magyarországi Unitáriusok Kolozsvári Papnevelő Intézete (theologia akadémia) részére 400 K alapítványt teszünk.“

Az alapítvány kezelésével a papnevelő-intézet igazgatóságát bizták meg azzal, hogy az alap állásáról minden évben a Főtanács elébe rendes számadást adjon be s az alapról a tanév végén az „Értesítőben“ megemlékezzék. Az alapítvány 1915. végén 743 K 99 f. volt.

7. Sylvester György-alap.

A kolozsvári kollegiumban hittani tanszékre, 2000 K alapítványt tett a néhai jeles pap és tanár emlékére, leánya Koronka Antalné azzal, hogy a kamat egyötöde tőkésítették, négyötöde használtassék egy teológiai tanszék jövedelmére. Az alap tőkéje 1915. végén 2241 K 83 f.

8. Koronka Antal-alapot.

Ugyanarra a célra tette Koronka Antalné, néhai férje emlékére. Az alap 1915. végén 2241 K 83 f.

—

Göröngyös, de nem dicstelen pályára tekint vissza az Unitárius Teológiai Akadémia. A nehéz és lassu kezdet után legyen haladása fokozatos a tökéletesedésben és hasznosságban.